

A húros hangszerek között már az ősidőkben önállósodott egy csoport, a vonós hangszerek családja. A vonó használata lényeges változást jelentett a hangszeres zenében, mivel a húrok megpendítésével történő rövid, hangsúlyos hangok megszólaltatása mellett a hosszan kitartott hangok is szerepet kaphattak általa.

A HEGEDŰ

A hegedű neve magyar névalak. Más európai népeknél a hegedűféle vonós hangszerek neve *viola, fidula* vagy *líra*.

Általánosan elterjedt az a nézet, hogy a magyar hegedű név *hejgetés* szavunkkal rokonítható, ami *hej* indulatszavunkból származik. Más elképzelés szerint a név a török *hegit*, vagy *egit* átvétele volna, és ismerünk olyan vélekedést is, hogy talán a német *geige* lehetett a kiinduló névváltozat.

Valójában a hegedű, és annak alkotórészei is, sajátos magyar nevek, melyek a szaknyelvi kifejezésektől függetlenül alakultak ki. Így pl. a magyar népi terminológia szerint a fogólap *griff*, vagy *nyelv*, a nyereg *vánkos*, a lélek neve pedig — *sólyom*.

Valószínűtlen, hogy bármiféle hangszeret emberi hang alapján neveznének el, ennek nem is volna semmi értelme, így annak feltételezése, hogy a hegedű a hejgetéssel áll kapcsolatban, teljes mértékben elhibázott. A néprajzi irodalomból megtudhatjuk, hogy a hejgetés nem országosan elterjedt szokás, hanem csupán a moldvai csángók óév-búcsúztató ceremóniája, csupán férfiak szereplésével, hegedű nélkül. Az esemény hagyományos hangszere a dob és a furulya!

A hegedű abban különbözik más húros hangszerektől, hogy *vonóval* szólaltatjuk meg. Itt kell tehát keresnünk a név kialakulásának magyarázatát, hiszen a húros hangszerek (húr-fák) különböző változatai rendszerint valamilyen sajátos tulajdonságuk alapján kapták nevüket, amelyek utalhattak a hangszer anyagára (odú-ud-laud-lant), formájára (tompór-tambura), hangjára (tilinkó-csilinka), vagy sajátos megszólaltatási módjára.

Esetünkben éppen ez utóbbiról lehet szó; itt a névadó újdonság a vonó.

Az alapforma a vonó esetében is az íj, amiből a húros hangszerek legtöbbször kialakulása levezethető. Az íjszerű eszközöket a nyíl kilövésén kívül sok egyéb dologra is használták. A fűrész például egy olyasféle íj lehetett kezdetben, aminek bélhúrját valamilyen fonott állati szőr helyettesítette, amelynek fonadékába apró, éles kovakődarabkákat illesztettek. A kövek jó tapadását gyantás ragasztással biztosították. Ha a kövek kikopnak egy ilyen fűrészből, akkor marad a gyantás

szőrfonat, ami ugyan nem vágja el a fát, de nagyon erős súrlódási hőt gerjesztve kiégetheti azt.

Ez pedig már új funkciót jelent, így a szerszám neve innen kezdve: *égető*.

A gyantázott szűrő vonó is a fűrész elvén működik, hiszen a szemmel nem látható, mikroszkopikus méretű apró gyantagöbök egymás után, sorozatban pendítgetik meg a hűrt, akár a fűrész fogai a munkadarabot. Ezt a pendítés-sorozatot fülünk tehetetlensége folytán folyamatos hangnak érzékeljük.

Az íjas tűzgyújtó is jól ismert égető szerszám. Itt a húr segítségével egy keményfa rudat forgatnak, ami egy puhafa darabhoz dörzsölődve tüzet gerjeszt. Szerkezete és formája a *nyirettyű* néven ismert korabeli vonókkal mutat közeli rokonságot.

Teljesen érthető tehát, ha az égetőszerszámmal megszólaltatott hangszereket, az összes többtől való megkülönböztetés céljából, égetőnek nevezték el.

Ég szavunk, a tűz igéje. Az égés során felszabaduló hőt *hévnek* is mondjuk (hévíz=hőforrás, hevület), ami az égés közeli rokonszáva. Ég szavunk igei alakja talán *hég* (*heg*) volt valaha, ezt valószínűsíti a magas hőfokú égéssel járó *hegesztés* szavunk használata (hevítés - hevesztés), és a gyógyuló sebek égetésnyomra emlékeztető beforradására szolgáló *behegedés* kifejezésünk is.

Az égető eredeti alakja — ezek szerint — *hégető*, vagy *hegető* lehetett, aminek kissé régies ízű változata, a *hegedő* ma is használatban van.

A *hegedő* (hangszer), és a *hegedő* (ige) nem véletlenül azonos alakú szavak tehát, lényegében közös az eredetük.

Az égető-hegedő névváltozatokra jól rímelnek a már említett *egit*, ill. *hegit* névalakok, amelyekre a töktestű *hegedűk* nevei között akadunk Anatólia egyes vidékein. Ezek egyértelműen a hun-magyar *hegedő* név torzulásainak tekinthetők, ami ősi örökségként maradt meg a hunok eltörökösödött maradékainál.

A *hegedű* két különálló darabból áll: a húros hangszertestből és a vonóból, vagyis az égetőből.

Az égetőszerszám neve azért lett vonó, mert az ívben meghajlított rugalmas fára, a kávéra felkötött gyantás szőr csak húzáskor (vonáskor) marad feszes, ellenkező esetben, ha tolni próbáljuk, ellazul. Ugyanígy, húzásra működik a vonófűrész is, így nem csoda, hogy a *hegedülés* és a *fűrészelés* gyakran egymást helyettesítő kifejezések nyelvünkben.

„Jól elhegedülték a nótáját”, mondjuk, ha valaki alaposan kikapott, és ide tartozik a vonó föl-le járását idéző *huza-vona* kifejezés is, ami a civakodáson, verekedésen túl

a szerelmi csatározásra is utal. A hegedű (nő) és vonója (férfi) az örök ellentétpár szimbóluma. Huzakodás szavunk szépen áthangolódott változata az üzekedés, amivel az állatok párzását jelöljük. (Ez nincs kapcsolatban a vadak üzésével, hajszolásával, mint azt korábban feltételezték. Senki sem gondolhatja komolyan, hogy ha pl. kiűzzük az ellenséget, akkor mindjárt üzekedni is akarunk vele! Hunor és Magor ősapáink pedig nyilván nem üzekedő kedvükben, hanem a vadászati zsákmányszerzés gyönyörűségéért vették üzöbe a korábban sosem látott, csodálatos szarvasállatot.)

A vonó ikerszava: húzó. A vonós hangszereket ilyenformán húzósoknak is nevezhetnénk. Erre találunk példát délszláv szomszédainknál. Az itt használatos egyhúrú hegedű neve *guszla*, amiben híz szavunk rövid u-s változatát vélhetjük fölfedezni. A g-h hangcsere szokásos a szláv nyelvekben, bár nem kötelező érvényű, a cseheknél pl. ma is *husle* a hegedű neve. A délszláv guszla faragott állatfejjel ellátott térdhegedű-féle. Ilyenféle hangszer lehetett a modern hegedűk előzménye, amelyek fejrésze, ma már, az állatfej helyett egy leegyszerűsített csigában végződik.

A guszla, típusú őshegedűk legközelebbi rokonait a mongol térdhegedűk között ismerhetjük föl. Itt a hegedű leggyakrabban lófejes, mivel a hangszer a mongolok szent állatukkal, a lóval azonosítják (hasonlóan finnugornak nevezett, északra települt testvéreinkhez, akik a dobot tekintik rénszarvasnak). A mongol hegedű neve *morin hur*, vagyis húros ló.

Hasonló térdhegedűk az ujjuroknál is fönmaradtak; egyik változatuk *gedzsek* nevében a *hegede* névalak egyik részlete sejlik föl, a másik pedig, amelynek *husztár* a neve, a balkáni guszla névrokona.

guszla gedzsek morin hur

A Belső-Ázsiában és a Balkán térségében megfigyelhető párhuzamok meglepőnek tűnhetnek első ránézésre. Alig hinné valaki, hogy pl. délszláv népcsoportok nagy tömegekben jártak volna valaha Ázsia sztyeppéin, és az sem valószínű, hogy a mi Délvidékünk őslakó népe Batu kán seregeitől tanult volna meg hegedülni. Az látszik valószínűbbnek, hogy egy valamikori nagy kultúra perifériáin maradtak fön az archaikusabb hagyományok, köztük az ősi hegedűforma, míg a belső részek kultúrája az idők során jelentősen megváltozott.

Ez a nagy kultúra pedig a Hun birodalom lehetett, Atilla Hungáriája, amelynek népességét a birodalom széthullása után keleten a mongolid embertípus olvasztotta magába, s így lettek mongol, kazak, ujjur és más népekként a hun hagyaték őrzői; Közép-Európában pedig a görög ortodoxia oldalhajtásaként kitüremkedő pravoszláv mozgalom kíméletlen hittederjesztése során váltak a szláv nyelvi és vallási asszimiláció áldozataivá a hun néptömeg maradékai.

A hangszer történeti kutatás szerint a vonós hangszerek valahonnan Belső-Ázsiából erednek, és az arabok közvetítésével terjedtek Európa felé. Ez a szokásos maszlag, amit többek között Curt Sachs terjesztett el, akit a zenetörténet atyamesterének kell tekinteni. Rég elavult elméleteit kritika nélkül görgeti tovább az újabb és újabb tudósnemzedék, aminek eredményeként szinte minden hangszerről

azt hallani, hogy arab eredetű, vagy az arabok közvetítették, és így tovább. Érdeemes azonban megnézni, mit adtak az emberiség kultúrájához az arab népek az elmúlt ezer évben? Semmit! Ideje tehát fölülvizsgálni az elavult, sokszor minden alapot nélkülöző téziseket.

A hegedűhöz az araboknak biztosan nincs közük. A hangszer kialakulása annak az ősi európai kultúrának eredménye, amelynek az íj létrehozását is köszönhetjük, ami egyszersmind utat nyitott a húros hangszerek, és kiegészítőjük, a vonó kialakulása felé is.

Ez a jégkori eredetű műveltség adja a gyökerét a belőle kiterébélyesedő szkíta-hun kultúrának, amelynek töredék foszlányait máig őrizzük hagyományainkban. Ennek részeként maradt fenn — sok egyéb között — a hegedű hangszernév is, annak bizonyosságául, hogy kultúránk otthonosan simul bele évezredekkel korábban itt élt őseink ránk hagyományozott örökségébe.